

Periodyzacja rozwoju mowy

Rozwój mowy dziecka ze szczególnym uwzględnieniem okresu do 3 roku życia

Kierowanie rozwojem mowy dziecka, wymaga poznania naturalnego sposobu jej nabywania. Podłożem jego są predyspozycje genetyczne zależne od indywidualnych cech osobniczych, a możliwe jedynie w kontakcie ze środowiskiem społecznym. Istnieje wiele prób ujęcia procesu pod względem językoznawczym.

Najbardziej znaną jest klasyfikacja L. Kaczmarka, naukowca uznanego za ojca współczesnej logopedii, współzałożyciela Polskiego Towarzystwa Logopedycznego.

Etapy rozwoju mowy według L. Kaczmarka

L. Kaczmarek w okresie postnatalnym wyróżnił cztery etapy rozwoju mowy:

- okres melodii (od urodzenia do 1 roku życia),
- okres wyrazu (od 1 do 2 roku życia),
- okres zdania (od 2 do 3 roku życia),
- okres swoistej mowy dziecięcej (od 3 do 7 roku życia).

Okres melodii

Okres nazwany jest czasem apelu. Dziecko komunikuje się krzykiem. Za jego pomocą dziecko sygnalizuje matce potrzebę np. głód, dyskomfort z powodu zimna, czy mokrej pieluszki. Dziecko kojarzy, że za każdym razem, gdy zaczyna krzyczeć pojawia się matka. To właśnie jest pierwsze porozumienie, a zarazem ćwiczenie narządu oddechowego – wdech krótki, wydech długi.

W 2 - 3 miesiącu życia pojawia się odruch bezwarunkowy tzw. głuzenie (gruchanie), które jest jednakowe na wszystkich kontynentach. Dziecko przygotowuje się do wokalizy. Głuzenie charakteryzuje się wydawaniem przez niemowlę różnych dźwięków wraz z towarzyszącymi

im nieskoordynowanymi ruchami całego ciała. Gruchanie występuje wówczas, gdy dziecko jest zadowolone i odprężone. W mózgu powstają pierwsze skojarzenia między wydawanymi dźwiękami a odpowiadającymi im ruchami aparatu artykulacyjnego. Głują wszystkie dzieci, także głuche.

Około 6 miesiąca dziecko przechodzi w fazę gaworzenia. Gaworzenie jest odruchem warunkowym, to jest zamierzonym wydawaniem i powtarzaniem dźwięków. Na początku tego okresu pojawiają się pierwsze sylaby (ma, ta, ba, później: ma - ma, ta - ta, ba - ba), które dziecko powtarza wielokrotnie, ale nie przypisuje im konkretnego znaczenia. Może pojawiać się też tzw. gaworzenie samonaśladowcze. Z końcem pierwszego roku życia wypowiada 2 - 3 wyrazy (mama, baba, tata). Gruchając i gaworząc dziecko tworzy w ośrodkowym układzie nerwowym sieć powiązań, dzięki którym wytwarza skojarzenia między obrazem wzrokowym a jego dźwiękowym odpowiednikiem. Naśladownictwo staje się objawem woli oraz uwagi, jak też treningiem słuchu. Dziecko zaczyna rozumieć mowę.

Rozwój mowy w tym okresie postępuje równocześnie z rozwojem fizycznym: fazie głużenia odpowiada umiejętność unoszenia głowy, gaworzeniu – umiejętność siadania, pierwszym wyrazom – pozycja pionowa. Po opanowaniu przez dziecko chodzenia rozwój mowy gwałtownie przyspiesza co jest związane z rozwojem sensoryczno - motorycznym.

Okres wyrazu

Tzw. okres sygnału jednoklasowego. Dziecko potrafi wypowiedzieć wszystkie samogłoski, prócz nosowych „ą”, „ę” oraz spółgłoski: wargowe p, b, m; przedniojęzykowo - zębowe: t, d, n; tylnojęzykowe k, g i środkowojęzykowe ś, a czasami też ć. Pozostałe spółgłoski zastępuje innymi o zbliżonym miejscu artykulacji. Dziecko upraszcza grupy spółgłoskowe, charakterystyczne jest wypowiadanie tylko pierwszej lub ostatniej sylaby wyrazu. Wyraz pełni w tym momencie funkcję zdania. Następuje rozwój systemu znaczenia znaku językowego a jego użycia w konkretnym przypadku. Umiejętność rozumienia mowy wyprzedza zdolność wypowiadania. Rozwija się bierny słownik dziecka. Sylaba często pełni funkcję symboliczną, uniwersalną, która tworzy grupy słów mających podobną strukturę wyrazu. Po 18 miesiącu, powinna nastąpić wzrost liczby wypowiadanych słów, dziecko zaczyna łączyć wyrazy. W przypadku braku obserwacji tego zjawiska, jest to istotny sygnał do konsultacji z logopedą.

Okres zdania

Mowa ulega dalszemu doskonaleniu. Następuje sygnał dwuklasowy. Dziecko powinno używać głosek:

- wargowe p, pi, b, bi, m, mi;
- wargowo - zębowe: f, f, w, wi;
- środkowojęzykowe: ś, ź, ć, dź, ń, ki, gi;
- tylnojęzykowe: k, g, ch;
- przedniojęzykowo - zębowe: t, d, n;
- przedniojęzykowo – dźwiękowe: l.

Z końcem tego okresu mogą pojawić się również głoski: s, z, c, a także czasem sz, ż, cz, dż. Głoski trudniejsze są przez dziecko zastępowane łatwiejszymi. Dziecko już wie jak dana głoska powinna brzmieć, ale nie umie jej jeszcze wypowiedzieć najczęściej wskutek małej sprawności narządów artykulacyjnych.

Dziecko tworzy dwuwyrazowe zlepki zdań np. „mama ma”, „baba koko” – które w konkretnej sytuacji są zrozumiałe dla odbiorcy. Wraz z biegiem rozwoju, zlepki wyrazowe przekształcane są w równoważniki zdań. Znaczenie ich jest już bardziej oczywiste, ale nadal są powiązane z kontekstem sytuacyjnym. Mowa bywa daleka od doskonałości, występują różne zjawiska fonetyczne związane z metatezami dźwięków (przestawianie dźwięków), substytucją fonemów (najczęściej zastępowanie głosek łatwiejszymi), ich kontaminacją (nakładanie się wyrazów, ich krzyżowaniem), uproszczeniem (nie wypowiedzanie trudnych dźwięków, pomijanie ich w zależności od sąsiedztwa fonetycznego), redukcją grup spółgłoskowych (pomijaniem głoski w otoczeniu innych, nierzadko trudnych do wypowiedzenia), upodobnieniem (asymilacją fonetyczną mającą wpływ na wypowiedzanie sąsiadujących głosek - upodobnienie wsteczne i postępowe).

Okres zdania to okres kształtowania się podstaw systemu językowego dziecka: fonologicznego, morfologicznego i syntaktycznego oraz komunikacji werbalnej. W okresie zdania najpierw pojawia się zdanie oznajmujące (np. „To jest dom.”, „Asia da.”, „Kotek śpi.”), potem rozkazujące (np. „Idź tam.”, „Daj auto.”), pytające (np. „Co to jest?”, „Jest mama?”), wreszcie wykrzyknikowe (np. „Rób to!”, „Spokój!”). Zdania są coraz dłuższe. W ścisłym związku z tą różnorodnością zdań pozostaje obfitość form językowych. Dziecko używa już form czasu teraźniejszego i przyszłego. Używa także bezokolicznika, form strony biernej, zwrotnej. W liczbie pojedynczej obok mianownika pojawia się wołacz, biernik,

potem dopełniacz, miejscownik, celownik, narzędnik, a w liczbie mnogiej biernik, mianownik, dopełniacz.

Okres swoistej mowy dziecięcej

Mowa dziecka nie jest jeszcze doskonała, to czas swoistych form językowych. Występują kontaminacje (tworzenie wyrazu z 2 - 3 innych np. „pomasłować” - posmarować masłem), neologizmy („czesadło” – szczotka), przestawianie szyku głosek – metatezy (np. „wałka” - ławka), uproszczenia grup spółgłoskowych (np. „śotka” - szczotka), substytucje (np. ujednolicenie realizacji 3 szeregów głosek dentalizowanych poprzez realizowanie tylko jednego z nich (np. ś, ź, ć, dź: „śafa” - szafa, „źaba” - żaba). Dziecko zaczyna odróżniać dźwięki ś, ź, ć, dź od s, z, c, dz. Pod koniec 4 roku życia pojawia się r. Około 4-5 roku życia sz, cz, ż, dż, choć mogą być jeszcze zastępowane łatwiejszymi głoskami (tzw. sepelenienie fizjologiczne). Mowa dziecka nie jest jeszcze doskonała. Dzieci cechuje jednak umiejętność odtwarzania słów.

Znając wymienione przez L. Kaczmara etapy nabywania mowy, można świadomie odnieść się do umiejętności dziecka, określić czy nie ma opóźnień na danym poziomie rozwoju.

Urszula Kurek
logopeda

Literatura:

- L. Kaczmarek, Kształtowanie się mowy dziecka, 1953
- L. Kaczmarek, Nasze dziecko uczy się mowy, 1989
- E. M. Minczakiewicz, Mowa. Rozwój-zaburzenia-terapia, 1997
- S. Kowalski, Rozwój mowy i myślenia dziecka, 1962
- P. Smoczyński, Przyswajanie przez dziecko podstaw systemu językowego, 1955
- M. Zarębina, Język polski w rozwoju jednostki, 1994